

Зайченко О. Ю.,
*аспірант Київського університету інтелектуальної власності та права
Національного університету «Одеська юридична академія»
<https://orcid.org/0009-0007-9515-1918>*

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ДІЯННЯ ГЕНОЦИД (СТ. 442 КК УКРАЇНИ)

CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS OF THE ACT OF GENOCIDE (ARTICLE 442 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

У статті дається кримінально-правова характеристика кримінального правопорушення геноцид (ст. 442 КК України). Автор звертається до довідникової та юридичної літератури з метою з'ясування суті терміну «геноцид».

З метою з'ясування суті геноциду, автор розглядає це кримінальне правопорушення за ст. 442 КК України, виходячи з його об'єктивних і суб'єктивних ознак.

Розглядаючи об'єкт цього діяння, автор аналізує погляди науковців на основний безпосередній об'єкт цього кримінального правопорушення, погоджуючись з науковцями з цього питання. У межах загального вчення про склад кримінального правопорушення автор розглядає, як ознаку, що характеризує об'єкт цього діяння, потерпілого від вказаного злочину та розмірковує з цього питання. Крім того, в контексті розгляду потерпілого як ознаки об'єкту цього кримінального правопорушення, у статті розглядаються визначення національної, етнічної, расової чи релігійної групи. Для цього автор звертається до резолюції Генеральної Асамблеї 1946 року, Конвенції ООН від 9 грудня 1948 року та аналізує погляди науковців з цього питання.

Автором також розглядаються об'єктивна сторона кримінального правопорушення геноцид та його ознаки, окремі форми прояву цього негативного явища, для з'ясування сутності яких автор звертається до довідникової та юридичної літератури

З метою більш детальної кримінально-правової характеристики такого діяння як геноцид, у статті розглядаються питання суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 442 КК України та його суб'єктивна сторона.

Автором дається висновок щодо геноциду як кримінального правопорушення з матеріальним складом.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, геноцид, кримінально-правова характеристика, об'єкт кримінального правопорушення геноцид, потерпілий, національна група, етнічна група, расова група, релігійна група, публічні заклики до геноциду, виготовлення матеріалів із закликами до геноциду, об'єктивна сторона, позбавлення життя, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень, позбавлення життя і спричинення тяжких тілесних ушкоджень, створення життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи, публічні заклики, виготовлення матеріалів із закликами до геноциду, суб'єкт геноциду, суб'єктивна сторона.

The article provides a criminal law description of the criminal offence of genocide (Article 442 of the Criminal Code of Ukraine). The author refers to the reference and legal literature in order to clarify the essence of the term "genocide".

With a view to clarifying the essence of genocide, the author examines this criminal offence under Article 442 of the CC of Ukraine based on its objective and subjective features.

Considering the object of this act, the author analyses the views of scholars on the main direct object of this criminal offence, agreeing with scholars on this issue. Within the framework of the general doctrine of the corpus delicti of a criminal offence, the author considers the victim of the said crime as a feature characterising the object of this act and reflects on this issue. In addition, in the context of considering the victim as a feature of the object of this criminal offence, the article examines the definitions of national, ethnic, racial or religious group. For this purpose, the author refers to the General Assembly resolution of 1946, the UN Convention of 9 December 1948 and analyses the views of scholars on this issue.

The author also examines the objective side of the criminal offence of genocide and its features, and certain forms of manifestation of this negative phenomenon, to clarify the essence of which the author refers to the reference and legal literature

With a view to providing a more detailed criminal law characterisation of such an act as genocide, the article examines the issues of the subject of the criminal offence under Article 442 of the Criminal Code of Ukraine and its subjective side.

The author concludes that genocide is a criminal offence with a material component.

Key words: *criminal offence, genocide, criminal law characteristics, object of criminal offence genocide, victim, national group, ethnic group, racial group, religious group, public calls for genocide, production of materials calling for genocide, objective side, deprivation of life, infliction of grievous bodily harm, deprivation of life and infliction of grievous bodily harm, creation of living conditions calculated to bring about the complete or partial physical destruction of a national, ethnic, racial or religious group, public calls, production of materials calling for genocide, subject of genocide, subjective side.*

Постановка проблеми. Таке кримінальне правопорушення як геноцид належить до найбільш небезпечних кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Небезпечність його визначається тим, що воно ставить під загрозу існування окремих груп людей на ґрунті національних, етнічних, расових, релігійних та інших ознак, тому означена проблема як геноцид, потребує подальшого поглибленого дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій свідчить, що проблемі об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 442 КК присвятили свої роботи: Кириченко В.М., Коржанський М.Й., Лашук Э.В., Матвійчук В.К., Махончук С.М., Поплавський І.Г., Хавронюк М.І., Тертиченко Т.М., Яценко С.С., та ін. Проте, до цього часу відсутнє комплексне дослідження об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 442 КК України.

Формулювання цілі статті. Цілі дослідження цієї статті можна визначити як такі:

- надати кримінально-правову характеристику кримінального правопорушення геноцид (ст. 442 КК України)
- провести аналіз об'єкта, об'єктивної сторони, суб'єкта та суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 442 КК України.

Викладення основного матеріалу. Усвідомлення світовою спільнотою великої суспільної небезпеки такого кримінального правопорушення як геноцид, його правова оцінка відбулася лише в середині ХХ століття. Як наслідок цього стало прийняття Конвенції ООН від 9 грудня 1948 року «Про попередження злочину геноциду та покарання за нього» [1]. Ця конвенція сформулювала поняття геноциду як міжнародного злочину та визначила принципи і підстави кримінальної відповідальності за його вчинення. Ефективність боротьби з цими кримінальними правопору-

шеннями не може бути забезпечена лише шляхом встановлення за них відповідальності на міжнародному рівні. Національна криміналізація таких кримінальних правопорушень є запорукою успіху у загальній справі запобігання їх вчиненню [1; 2, с. 6; 3, с. 79].

Термін «геноцид» складається з двох слів: грецького «genos» (рід, плем'я) і латинського «cide» (вбивство) [2, с. 6; 3, с. 79]. Цей термін уперше був застосований польським правознавцем і майбутнім американським прокурором на Нюрнберзькому процесі Рафаелем Лемкіним між двома світовими війнами стосовно фактів масового знищення вірменського населення владою Туреччини у 1914–1918 рр. [4, с. 145–151]. Так, на 5 конференції з уніфікації міжнародного кримінального права 1933 р. в Мадриді Р. Лемкін «запропонував проголосити дії, спрямовані на знищення чи зруйнування расових, релігійних чи соціальних груп, варварським злочином за міжнародним правом – *delicta juris gentium*. Він виділив дві групи правопорушень: 1) акт варварства, який проявляється у посяганні на життя людей та у підриві економічних основ існування даної групи осіб; 2) акт вандалізму, який полягає у знищенні культурних цінностей шляхом передачі дітей з однієї групи осіб іншій групі, примусовому і системному позбавленні характерних елементів культури даної групи осіб, забороні вживати рідну мову навіть в особистих відносинах, системному знищенні книг мовою групи, зруйнування музеїв, шкіл, історичних пам'яток, культових та інших закладів, культурних об'єктів групи або заборона користуватися ними» [4, с. 145–151]. Таким чином з'явився юридичний термін «геноцид», який був використаний на практиці 22.04.1919 р., коли Турецький військовий трибунал звинуватив керівників молодотурецького уряду в геноциді вірмен [5, с. 5].

У 1944 році термін «геноцид» Р. Лемкін використав у книзі «Фашистське управління окупованою Європою» і запропонував роз-

робити договір, у якому агресивні дії проти національних, релігійних або етнічних груп розглядалися б як міжнародний злочин. Він стверджував, що «цей злочин як скоординований план різноманітних дій, спрямованих на знищення головних основ життя національних груп, з метою знищення груп як таких. Метою такого плану є руйнування політичних і соціальних інститутів, культури, мови, національних почуттів, релігій, економічного існування груп, знищення особистої безпеки, свободи, здоров'я, гідності й самого життя індивідумів, які належать до цих груп» [4, с. 5–6].

Розглянемо це кримінальне правопорушення за ст. 442 КК України, виходячи з об'єктивних і суб'єктивних його ознак.

Об'єкт кримінального правопорушення геноциду. З приводу безпосереднього об'єкта кримінального правопорушення геноцид відсутня єдність поглядів. Так, І.Г. Поплавський під об'єктом цього кримінального правопорушення розуміє «відносини, що склалися в процесі забезпечення миру і безпеки людства» [6, с. 909-932]. Є.В. Лащук під основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення розуміє «безпеку існування національних, етнічних, расових та релігійних груп як складову безпеки людства» [7, с. 1059], а «додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом злочину, залежно від вчиненого суспільно-небезпечного діяння можуть бути життя, здоров'я, свобода, честь і гідність людини» [7, с. 1059]. С.С. Яценко «під безпосереднім об'єктом розуміє безпеку людства, додатковим – життя і здоров'я національних, етнічних, расових або релігійних груп як такої в цілому» [8, с. 913]. Такої ж позиції дотримується Т.М. Тертиченко без посилання на додатковий безпосередній об'єкт [9, с. 753].

Найбільш сприйнятливою стосовно безпосереднього об'єкта цього діяння є позиція Є.В. Лащука, оскільки вона стосується демографічних груп, а не безпеки людства тощо, як це впливає із диспозиції ст. 442 КК. Проте і ця позиція потребує додаткового дослідження, оскільки вона не впливає із структури об'єкта цього кримінального правопорушення та форм прояву цього діяння.

У межах загального вчення про склад кримінального правопорушення до ознак, що характеризують об'єкт цього діяння належить

потерпілий. У відповідності до ст. 55 КПК України «потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди...» [10].

Потерпілий є обов'язковою ознакою об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 442 КК. Пряма вказівка на це передбачена в ч. 1 ст. 442 КК, де потерпілим від цього діяння є члени національної, етнічної, расової чи релігійної групи [11]. При цьому, потерпілими від геноциду є не окремі особи, що наділені індивідуальними рисами, а члени певних груп, названих в диспозиції статті. Для визначення того, чи є особа потерпілою від геноциду, необхідно встановити, чи є вона членом національної, етнічної, расової чи релігійної групи, а отже для цього слід визначити ознаки цих груп.

У сучасних умовах складно дати визначення для національної, етнічної, расової чи релігійної групи, використовуючи точні наукові критерії. З цього приводу Судова палата Руандійського трибуналу зазначила, що нині не існує загально визнаних на міжнародному рівні понять національної, етнічної, расової чи релігійної групи, тому вони повинні визначатися в кожному конкретному випадку залежно від особливих політичних, соціальних і культурних умов [12, с. 12–128].

Згідно Конвенції ООН від 9 грудня 1948 року «Про попередження злочину геноциду та покарання за нього» [1] під *національною групою* насамперед потрібно розуміти національність. Додатковими елементами, які необхідно врахувати в цьому випадку: спільну історію, звичаї, культуру та мову. Типовими прикладами національних груп є так звані національні меншини; до них не входять політичні чи соціальні групи.

До *етнічної групи* автори Конвенції включають групи, подібні чи ідентичні за своєю природою до національних, расових чи релігійних груп. Деякі з них вважають, що етнічні групи були під категорією національних груп. Відповідно до ще однієї думки, концепція етнічної приналежності ідентична концепції раси. Особливими ознаками етнічної групи є особливі культурні традиції та загальна історія. Члени цієї групи розмовляють однією мовою, мають

спільні звичаї та загальний спосіб життя. Такі групи часто проживають у спеціальних географічних регіонах. Для ідентифікації етнічної групи в існуванні загальних «расових» характеристик необхідності немає.

Расові групи. У відповідності з Конвенцією концепція раси не піддається простому визначенню через зловживання нею і використовується для опису соціальних груп, члени яких відрізняються однорідними видимими фізичними характеристиками, що передаються у спадок – такими, як колір або фізичне додавання. До цієї категорії також входять племінні групи.

Релігійні групи згадувалися вже у резолюції Генеральної Асамблеї 1946 року як групи, які можуть стати жертвами геноциду, і також фігурували у всіх проектах формулювання злочину. Автори Конвенції «Про запобігання злочину геноциду та покарання за нього» припускали, що навіть якщо членство в релігійних групах добровільне, історично вони розвивалися так само, як національні чи етнічні групи, демонструючи послідовні характеристики та володіючи стабільним характером.

Сьогодні національну групу розглядають як «конкретну історичну форму спільності людей, об'єднаних єдиною мовою і територією, глибокими внутрішніми економічними зв'язками, певними рисами культури і характеру» [13, с. 744]. Виходячи з цього визначення основними ознаками національної групи є спільне громадянство, країна походження та економічні зв'язки. Важливо звернути увагу на те, що мова, особливості побуту, культури і духовності у представників однієї національної групи можуть відрізнятися, але вони при цьому належать до єдиної національної групи.

Поняття «етнічна група» розуміють по-різному: так, засновник теорії етносів С.М. Широкогоров під такою розуміє «групу людей, які спілкуються однією мовою, визначають своє спільне походження, мають комплекс звичаїв, життєвий уклад та традиції, які відрізняють її від інших подібних груп» [14, с. 23]; М.І. Хавронюк під такою групою розуміє «стійку соціальну групу людей, що історично склалася, для якої характерні єдність культури і духовності, особливості побуту і звичаїв (плем'я, народність, народ)» [15, с. 1152]. Таким чином, ідентичність етнічної групи визначається спільними культурними тра-

диціями, мовою, або спадщиною, на відміну від національної групи, для якої ідентичність свідчить про спільне громадянство або країни походження її членів. Це свідчить, що для етнічної групи можуть бути нехарактерними ознаки, які є визначальними для нації. Наприклад, національність складається з сукупності етносів (бойки, гуцули, лемки, севрюки, литвини, ополяни, дністров'яни, сотаки, черкаси, пінчуки, поліщуки та ін.).

М.І. Хавронюк під *расовою групою* називає «велику історично сформовану групу людей, об'єднану спільністю фізичних ознак, що успадковуються (колір шкіри, волосся та очей, форма черепа, пігментація волосся зріст тощо), обумовлених спільністю походження і початкового розселення» [15, с. 1152]. Крім того, слід погодитися з думкою, яка має місце в юридичній літературі, що «людство складається з чотирьох великих рас: європеїдної, монголоїдної, негроїдної та австралоїдної» [15, с. 1152]. Таким чином, раса, на відміну від національної та етнічної групи, характеризується біологічними особливостями, які не залежать від мови, релігії, культури, історичних та економічних умов співжиття. Крім того, слід погодитися з М.І. Хавронюком, що «*релігійна група* (від лат. religio – побожність, святість, предмет культу) – група людей, для якої спільною є сукупність духовних уявлень про надприродні (для даного рівня розвитку науки) сили та істоти, яким ця група поклоняється. При цьому не має значення, носить релігія світовий характер, чи має локальне значення» [15, с. 1152].

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення геноцид. З усіх структурних елементів складу кримінального правопорушення найбільше інформації, необхідної для кваліфікації діяння як кримінального правопорушення, містить об'єктивна сторона. Ознаки об'єктивної сторони характеризують зовнішній прояв суспільно-небезпечного діяння, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони. Об'єктивні умови цього посягання, багато в чому визначають суспільну небезпечність кримінального правопорушення. Найважливішими показниками суспільної небезпечності є характер діяння, спосіб його вчинення, місце, час, обстановка вчинення кримінального правопорушення, тяжкість суспільно небезпечних наслідків, що настали, тощо.

Позбавлення життя членів національної, етнічної, расової чи релігійної групи у контексті даної норми розцінюється як умисне вбивство, що підпадає під ознаки ст. 115 КК України. Видається, що геноцид повністю охоплює як простий, так і кваліфіковані види умисного вбивства, оскільки передбачає знищення значної кількості осіб найрізноманітнішими способами. Аналогічної думки дотримуються і більшість науковців [16, с. 575; 17, с. 485].

Геноцид у формі заподіяння тяжких тілесних ушкоджень полягає у спричиненні членам названих груп такого ушкодження, ознаки якого передбачені в ч. 1 ст. 121 КК України (яке є небезпечним для життя в момент заподіяння, чи такого, що спричинило втрату будь-якого органу або його функцій, психічну хворобу або інший розлад здоров'я, поєднаний зі стійкою втратою працездатності не менш як на одну третину, або переривання вагітності чи неоправдане знівечення обличчя [11]). Кваліфіковані види тяжких тілесних ушкоджень, передбачені ч. 2 ст. 121 КК України, вчинені способом, що має характер особливого мучення, або групою осіб, а також з метою залякування потерпілого або інших осіб, або на замовлення, або що спричинило смерть потерпілого повністю охоплюються ч. 1 ст. 442 КК України та додаткової кваліфікації не потребують. Така позиція підтримується і в науці [16, с. 575; 17, с. 485].

Геноцид у формі позбавлення життя і спричинення тяжких тілесних ушкоджень є злочином з матеріальним складом, тобто є закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків. В українській правовій літературі не дається чіткої відповіді на те, яка саме кількість потерпілих необхідна для визнання геноциду у формі вбивства та спричинення тяжких тілесних ушкоджень закінченим. Висловлюється лише думка з приводу того, що для кваліфікації не має значення кількість вбитих або травмованих під час вчинення актів геноциду [17, с. 485].

Геноцид у формі позбавлення життя та заподіяння тяжких тілесних ушкоджень має вважатися закінченим, якщо наслідки настали навіть для одного і більше членів групи.

Під створенням життєвих умов, що розраховані на повне чи часткове фізичне знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи потрібно розуміти «умисне

вжиття різноманітних заходів з метою загибелі людей певної групи через ті чи інші обставини (наприклад, розповсюдження інфекційних захворювань, насильницьке переселення групи в місцевість, несприятливу для проживання людей взагалі або для представників даної групи зокрема, поміщення у концентраційні табори, де створюються несприятливі життєві умови, отруєння джерел водопостачання, організація блокади, забруднення різними шкідливими речовинами території тощо)» [17, с. 485]. Такі умови не обов'язково мають призводити до миттєвого знищення групи, але, якщо пустити їх на самостійний перебіг, вони поступово можуть спричинити загибель її представників. Геноцид у цій формі є закінченим з моменту вчинення діяння у вигляді створення життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове фізичне знищення національної, етнічної, расової чи релігійної групи, для однієї або кількох осіб, які належать до такої групи. Стосовно геноциду у формі скорочення дітонародження чи запобігання йому в національній, етнічній, расовій чи релігійній групі є досить дискусійним. Ми дотримуємось позиції, що заходи, спрямовані на недопущення народження дітей, як ознака геноциду, можуть бути самостійно застосовані лише за умови насильницького запобігання народжуваності, не пов'язаного із заподіянням тяжких тілесних ушкоджень [17, с. 485].

З метою пояснення терміну «публічні заклики» звернемося до довідкової літератури. Так, Великий тлумачний словник сучасної української мови такого терміну, як «публічні заклики» не має, але містить термін «публічний», який тлумачиться таким чином: «Публічний -а, с. 1. Який відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний, привселюдний, гласний, відкритий... 2. Призначений для широкого користування...» [2, с. 47]. Крім того, певною мірою пояснює цей термін таке поняття, як «публічне місце», під яким розуміється наступне: «Публічне місце – місце, де збирається багато публіки (театр, стадіон іт. ін.)» [2, с. 74]. Проте, враховуючи, що термін Закону «публічні заклики» складається з двох слів: «публічні» і «заклики», то ще необхідно розкрити термін «заклики»: «Заклики, - у, ч. 1. Звук, вигук; що кличе, закликає. 2. без додатка і до чого. Звернення до певної групи людей, у якому в стислій

формі висловлено провідну ідею часу, політичну вимогу, завдання, відозва гасло. // Прохання, вимога розгорнути яку-небудь діяльність, певним чином поводити себе...» [2, с. 395].

У такій формі прояву кримінального правопорушення як дії з виготовлення матеріалів із закликами до геноциду в будь-якій із 40 форм прояву цього діяння з метою розповсюдження, передбачені ч. 2 ст. 442 КК термін «виготовлення» означає «є-я, є. Дія за знач. виготовити» [2, с. 131]. Для того, щоб розуміти термін «виготовити», потрібно звернутися до терміну «виготовляти», який тлумачиться наступним чином: «... Виробляти, робити що-небудь.// Створювати, складати (про діловий документ, твір і т.ін)...» [2, с. 131].

Слід звернути увагу, що така дія характерна в цілому до всіх форм цього діяння. Під такими матеріалами із закликами до геноциду слід розуміти: звернення на будь-яких матеріальних носіях; листівки, гасла, флешки, магнітофонні касети, комп'ютерні компакт-диски, дискети, виготовлені звернення або інформація на гаджетах мобільних телефонів, на комп'ютерах тощо. Обов'язковою ознакою кримінального правопорушення в цій формі має бути така ознака суб'єктивної сторони, як мета розповсюдити такі матеріали до загалу із закликами до геноциду. Це форма прояву свідчить, що в такій формі це кримінальне правопорушення буде закінченим з моменту виготовлення матеріалів із закликами до геноциду при наявності мети їх розповсюдження.

Вчинення цього кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 442 КК у формі його прояву як розповсюдження матеріалів із закликами до геноциду можна зрозуміти із тлумачення терміну «розповсюдження», який означає «-а, с. Дія і стан за знач. розповсюдити і розповсюдитися» [13, с. 1257]. Натомість слово «розповсюджувати» тлумачиться «...1. Роздавати, передавати...і т. ін. багатьом для придбання, ознайомлення і т. ін. поширювати серед багатьох певні ідеї... і т. ін.» [13, с. 1257–1258]. Це дає нам підстави стверджувати, що під дією розповсюдження матеріалів із закликами до геноциду необхідно розуміти дії з розповсюдження поширення передачі таких матеріалів на будь-яких матеріальних носіях багатьом, невизначеному колу осіб, пев-

ної кількості людей, певного кола людей матеріалів для ознайомлення з зазначеними нами закликами. Цілком зрозуміло зі змісту цієї форми, що ці заклики мають на меті вчинити геноцид. Розповсюдження матеріалів із закликами до геноциду може вчинятися: 1) шляхом розсилки поштою, передачі через комп'ютерні мережі, через гаджети мобільних телефонів, розклеювання листівок на стінах будинків, вітринах, підкидання у приміщення державних органів чи установ, підприємств, організацій; 2) шляхом підкидання листівок до поштових скриньок, розклеювання їх на дошках для оголошень, рознесення листівок до поштових скриньок, розсилання листів певним групам осіб, адресатам тощо. Важливо акцентувати увагу на тому, що засоби вчинення кримінального правопорушення в цій його формі прояву є обов'язковою ознакою цього складу діяння.

Суб'єкт геноциду. Питання, що стосуються суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 442 КК України, важливі як для теорії кримінального права, так і для існуючої практики. Проте на фоні помітних успіхів у вивченні теоретичних і методологічних питань про кримінальне правопорушення, склад діяння, передбаченого ст. 442 КК, суб'єкт як елемент складу кримінального правопорушення геноцид не отримав належного дослідження.

Стосовно суб'єкта кримінального правопорушення геноцид в існуючих публікаціях висловлені наступні судження: 1) М.І. Хавронюк запевняв, що «суб'єкт цього злочину загальний. Для складу злочину не має значення, чи вчинено злочин представником так званої титульної нації або національної меншини, європейської раси або негроїдної, віруючим або атеїстом. Так само не має значення, чи належать суб'єкти злочину і потерпілі до однієї раси, національності, етносу, конфесії. Особа, яка у віці від 14 до 16 років вчинила геноцид у формі позбавлення життя членів національної, етнічної, расової чи релігійної групи або заподіяла їм тяжких тілесних ушкоджень, несе відповідальність за статтями 115 або 121» [18, с. 1252]; 2) В.М. Кириченко переконує, що «суб'єктом цього злочину може бути особа, яка досягла 16-річного віку» [19, с. 655]; 3) Т.М. Тертиченко стверджує, що

«суб'єктом аналізованого злочину може бути осудна фізична особа, яка досягла 16-річного віку. Якщо в акті геноциду беруть участь особи у віці від 14 до 16 років, то вони несуть відповідальність за фактично вчинені злочини проти особи, відповідальність за які встановлена з 14 років» [15, с. 754]. 4) Є.В. Лашук називає суб'єкта цього кримінального правопорушення загальним [16, с. 1030]; 5) С.С. Яценко повідомляв, що «за ч. 1 ст. 442 КК суб'єктом могли бути службові або приватні особи, яким виповнилося 16 років. Якщо особа у віці від 14 до 16 років учинила діяння, що входить до складу геноциду (умисне вбивство або умисне тяжке тілесне ушкодження), вона має нести відповідальність не за геноцид, а за діяння, передбачені ст. 115 та ст. 121 КК. За ч. 2 цієї статті – суб'єкт злочину – особа, якій виповнилося 16 років. Виконавцем злочину у формі виготовлення матеріалів із закликом до геноциду є як автори таких матеріалів, так і особи, які здійснили їх технічне виготовлення» [17, с. 915]; 6) А.Г. Кібальник, І.Г. Соломоненко стверджують, що «суб'єктом цього злочину може бути будь-яка людина, що досягла 16-річного віку. Якщо у вчиненні актів геноциду приймали участь особи у віці від 14 до 16 років, то вони підлягають відповідальності за вбивство і умисне завдання тяжкого тілесного ушкодження» [18, с. 108]; 7) І.І. Строкова переконує, що «суб'єкт геноциду є загальний, тобто є фізичною осудною особою, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність... Зі змісту ч. 2 ст. 22 КК кримінальна відповідальність за геноцид настає з 16 років... Можна виділити такі види суб'єктів геноциду: загальний суб'єкт, службова особа (глава держави або правління, члени уряду або парламенту, вибраний представник або інша посадова особа), та військовозобов'язана особа (військовий командир або особа, яка діє як військовий командир). При цьому Найбільш поширеним спеціальним суб'єктом геноциду є службові особи та військовослужбовці» [19, с. 121, 124]; 8) С.М. Махончук заявляє, що «виходячи із змісту чч. 1 і 2 ст. 442 КК... суб'єкт геноциду є загальним, тобто є фізична осудна особа, яка вчинила злочин у віці, з якого відповідно до цього кодексу може наставати кри-

мінальна відповідальність. Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 22 КК, кримінальна відповідальність настає з 16 років. При цьому особа у віці від 14 до 16 років буде підлягати кримінальній відповідальності за вчинення у складі геноциду умисного вбивства та спричинення умисного тяжкого тілесного ушкодження за статтею 115 та (або) ст. 121 КК» [20, с. 299]. Цей же автор стверджує, що «не зважаючи на те, що, відповідно до національного і зарубіжного кримінального законодавства суб'єкт геноциду є загальним, слід враховувати, що цей злочин переважно вчиняється особами, які займають різні посади, які використовують для залучення необхідних людських, фінансових та технічних ресурсів. Тому суб'єктом цього злочину здебільшого є посадові або службові особи, та військовослужбовці» [20, с.300]. Тому, як пояснює С.М. Махончук, що «виходячи з цього, можна виділити такі види суб'єктів геноциду: загальний суб'єкт, службову особу (глава держави або правління, член уряду або парламенту, вибраний представник або інша посадова особа), та військовозобов'язану особу (військовий командир або особа, яка діє як військовий командир). При цьому найбільш поширеними спеціальними суб'єктами геноциду є службові особи та військовослужбовці» [20, с. 300].

Суб'єктивна сторона геноциду. В диспозиції ч. 1 ст. 442 КК України прямо передбачено, що геноцид вчиняється з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи [15]. Вказівка на спеціальну мету дає підстави стверджувати, що вчинення цього кримінального правопорушення можливе лише з прямим умислом [21, с. 163]. Кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 442 КК вчиняється з прямим умислом.

Висновки. На підставі проведеного дослідження можна зробити висновки що, таке кримінальне правопорушення як геноцид у формі позбавлення життя і спричинення тяжких тілесних ушкоджень є злочином з матеріальним складом, тобто є закінченим з моменту настання суспільно небезпечних наслідків. Геноцид у формі позбавлення життя та заподіяння тяжких тілесних ушкоджень має вважатися закінченим, якщо наслідки настали навіть для одного і більше членів групи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього від 09.12.1948 р. URL : <http://www.preventgenocide.org/ua/konventsia.htm>
2. Ferencz B.B. An Interational Criminal Court: A step toward world peace – A Documentary History and Analysis. Vol. II : The beginning of wisdom. Oceana Publication, Inc., 1980. 674 p.
3. Lemkin R. Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress. 2nd ed. Washington, D.C. : The Lawbook Exchange, Ltd, 2008. 712 p.
4. Lemkin R. Genocide as a Crime under International Law. *American Journal of International Law*. 1947. Vol. 41 (1). P. 145–151.
5. Ованесян В. Геноцид – злочин проти людства. *Незалежна газета*. 2000. № 25. С. 5.
6. Поплавський І.Г. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. *Кримінальний кодекс України*. Коментар : за ред. Ю.А. Кармазіна та Є.Л. Стрельцова. Харків, ТОВ «Одіссей», 2001. С. 909–932.
7. Лащук Э.В. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / Д.С. Азаров, В.К. Гришук, А.В. Савченко та ін.; за заг. ред. О.М. Джужі, А.В. Савченка, В.В. Чернея, 2-ге вид. перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2018. С. 1047–1068.
8. Яценко С.С. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; за ред. С.С. Яценка. К. : А.С.К. 2002. С. 913–915.
9. Тертиченко Т.М. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Кримінальне право (Особлива частина) : підручник ; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. К. : «ВД «Дакор», 2013. С. 741–764.
10. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон від 13.04.2012. № 4651-VI. URL : <http://surl.li/navm>
11. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <http://surl.li/hwes>
12. Prosecutor v. Jean Kambanda. Case № ICTR-97-23-S, 4 september 1998 URL : <http://surl.li/fmmzz>
13. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. та голов. ред. Бусел В.Т. К. ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.
14. Широкогоров С.М. Етнос. Дослідження основних принципів зміни етнічних та етнографічних явищ. Изв. східного ф-ту Далекосхідного ун-ту. Шанхай. 1923. Вип. XVIII. 132 с.
15. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України [А.М. Бойко, Л.П. Брич, В.К. Гришук та ін.] ; за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. [5-те вид. переробл. і доп.]. К. : Юридична думка, 2008. 1216 с.
16. Коржанський М.Й. Кваліфікація злочинів. Навчальний посібник. Вид. 3-тє, доповн. та перероб. К. : Атіка, 2007. 592 с.
17. Кримінальне право України. Особлива частина : Підручник / [За заг. ред. Є.Л. Стрельцова]. Х. : Одіссей, 2009. 496 с.
18. Хавронюк М.І. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та допов. К. : Юридична думка, 2012. С. 1239–1263.
19. Кириченко В.М. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Кримінальне право України: особлива частина: підручник / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та ін.; за ред. проф. В.Я. Тація, В.І. Борисова, В.І. Тютюгіна. 5-те вид., переробл. і допов. Х. : Право, 2015. С. 641–661.
20. Махончук С.М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства: Дис.... на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук; за спец. 12.00.08 та 12.00.11. Харків : Національний юридичний ун-т імені Ярослава Мудрого, 2014. 447 с.
21. Кримінальне право України. Загальна частина : Підручник / [М.І. Бажанов, Ю.В. Баулін, В.І. Борисов та ін.] ; за ред. проф. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. 2-е вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2005. 480 с.